

Lietuvių kalbos draugijos ir kitų visuomeninių kalbos organizacijų veiklos sklaida „Gimtosios kalbos“ žurnale

Rita Urnėžiūtė

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras
El. paštas: rita.urneziute@lnb.lt

Santrauka. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pradėta atkurti tarpukariu veikusias visuomenines organizacijas, kurių svarbiausios veiklos sritys buvo visuomenės kalbinis švietimas ir ugdymas, lietuvių kalbos mokymas ir jos populiarinimas, valstybinės kalbos teisių įtvirtinimas. Ryškiausias iš tokių organizacijų buvo Lietuvių kalbos draugija ir Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjunga. Atkurtosios nepriklausomybės metais taip pat atsirado įvairių naujų visuomeninių organizacijų, kurių veiklos tikslai ir kryptys turėjo daugiau ar mažiau bendrą bruožą su Lietuvių kalbos draugijos ir Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos veiklos tikslais ir kryptimis.

1990 m. buvo atkurtas kalbos populiarinamasis žurnalas „Gimtoji kalba“, 1933 m. pradėtas leisti Kaune. Straipsnio objektas – atkurtajame „Gimtosios kalbos“ žurnale skelbta informacija apie visuomeninių kalbos organizacijų veiklą. Daugiausia vietos skiriama Lietuvių kalbos draugijai – visuomeninei organizacijai, keletą „Gimtosios kalbos“ leidybos tarpsnių buvusiai šio žurnalo rengėja (1935–1937 Lietuvoje, 1958–1968 JAV) ir leidėja (1938–1941 ir 1990–1996 Lietuvoje). Straipsnio tikslas – išryškinti ir apibendrinti „Gimtosios kalbos“ žurnalo publikacijose atsiskleidžiančią Lietuvių kalbos draugijos veiklos tikslų kaitą, veiklos sričių plėtrą, naujų veiklos formų paiešką. Taikyti metodai – aprašomasis, analitinis ir apibendrinamasis.

„Gimtosios kalbos“ publikacijų analizė rodo, kad atkurtoji Lietuvių kalbos draugija, savo veiklos pradžioje remdamasi tarpukario veiklos ir 1968–1988 m. kalbos sąjūdžio patirtimi, prisidėjo prie valstybinės kalbos priežiūros sistemos kūrimo. Susiklosčius valstybinės kalbos priežiūros sistemai, Lietuvių kalbos draugijos veiklos kryptys pasikeitė. Atkurtosios nepriklausomybės pradžioje daugiausia dėmesio skyrusi kalbos taisyklingumui ir jo priežiūrai, ilgainiui Lietuvių kalbos draugija ėmė vis labiau orientuotis į kalbinį visuomenės švietimą, kalbos populiarinimą.

Raktažodžiai: žurnalas „Gimtoji kalba“, Lietuvių kalbos draugija, visuomeninės organizacijos, valstybinės kalbos priežiūra, kalbinis visuomenės švietimas.

Dissemination of the Activities of the Lithuanian Language Society and Other Similar Non-governmental Organizations in the Periodical “Gimtoji Kalba”

Abstract. After the restoration of Lithuania’s independence in 1990, non-governmental organizations devoted to the linguistic education, the teaching of the Lithuanian language and its popularisation, and the rights of the state language, that had been active during the interwar period, began to be re-established. The most prominent of the organizations restored were the Lithuanian Language Society and the Union of Teachers of Lithuanian

Received: 2023-09-01. Accepted: 2023-12-23

Copyright © 2023 Rita Urnėžiūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Language and Literature. During the years of the restored independence, various new organizations emerged whose aims and activities had more or less in common with those of the Lithuanian Language Society and the Union of Teachers of the Lithuanian Language and Literature.

In 1990, the language popularisation periodical “Gimtoji kalba” [Mother Tongue], which had been established in Kaunas in 1933, was restored. The object of the analysis is the information about the activities of non-governmental language organizations published in the restored periodical. The main focus is on the Lithuanian Language Society, a non-governmental organization that was the editor (1935–1937 in Lithuania, 1958–1968 in the USA) and the publisher (1938–1941 and 1990–1996 in Lithuania) of the “Gimtoji kalba”.

The aim of the paper is to highlight and summarise the changes in the goals of the Lithuanian Language Society, the development of its activities, and the search for new forms of activities, as reflected in the publications of “Gimtoji kalba”. Descriptive, analytical and summarizing methods were applied.

The analysis of the publications in “Gimtoji kalba” shows that the restored Lithuanian Language Society, which at first based its activity on the experience of the interwar period and the language movement of 1968–1988, contributed to the development of the state language surveillance system. The development of the state language surveillance system has led to a change in the direction of the Society’s activities. While at the beginning of the restoration of independence the focus was on language correctness and its maintenance, over time the Lithuanian Language Society became increasingly oriented towards linguistic education of society and promotion of the Lithuanian language.

Keywords: periodical “Gimtoji kalba”, Lithuanian Language Society, non-governmental organizations, state language surveillance, linguistic education of society.

Įvadas

Atkurtosios nepriklausomybės dešimtmečiais Lietuvoje gyvavo nemaža visuomeninių organizacijų, savo veiklą siejančių su valstybinės kalbos teisių apsauga, lietuvių kalbos mokymu, kalbos populiarinimu ir kalbiniu visuomenės švietimu. Nepriklausomybės pradžioje daugelyje miestų ir rajonų centrų dar tebedirbo sovietmečiu veikusios Paminčių apsaugos ir kraštotyros draugijos Lietuvių kalbos sekcijos visuomeninės kalbos komisijos. Entuziastų pastangomis atkurtos įtakingos tarpukario organizacijos: Lietuvių kalbos draugija (toliau – LKD), Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjunga. Įsteigta naujų visuomeninių organizacijų: *Vilnijos draugija*, klubas *Gimtojo žodžio bičiulių aidija* (Vilniuje), klubas *Žodžio tėviškė* (Šakiuose), *Lituanistų sambūris*, Lietuvos vartotojų asociacijos Valstybinės kalbos (skaitytojų teisių) grupė, asociacija *Talka kalbai ir tautai*, Lietuvių kalbos gynėjų sąjunga, Vilniaus visuomeninė kalbos komisija ir kt.

„Gimtosios kalbos“ žurnale (toliau – GK) 1990–2022 m. dažniausiai ir plačiausiai rašyta apie LKD – visuomeninę organizaciją, susijusią su šiuo leidiniu organizaciniais ir dalykiniais ryšiais.

LKD buvo įkurta 1935 m. balandžio 4 d. Kaune karininko Jono Martyno Laurinaičio ir kalbininkų Antano Salio bei Prano Skardžiaus iniciatyva. Veikė iki 1940 m. (kitais duomenimis, iki 1941 m.). Karui pasibaigus, J. M. Laurinaičio pastangomis buvo atkurta Vokietijoje, karo pabėgėlių stovykloje (1946), vėliau veikė JAV (1950–1968). Nepriklausomybės išvakarėse 1989 m. sausio 21 d. buvo atkurta Vilniuje.

LKD tikslai glaustai nusakyti pirmuosiuose tarpukario įstatuose:

Lietuvių Kalbos Draugijos tikslas – pažinti, tirti bei tobulinti lietuvių kalbą ir kelti visuomenėje bendrinės kalbos mokėjimą (Laurinaitis 1935, 24).

Tikslai panašiai formuluoti ir atkurtosios LKD įstatuose (1989, 1995, 2005). Dabartinėje įstatų redakcijoje (2022) rašoma:

LKD yra savarankiška ir savanoriška visuomeninė nevyriausybinė organizacija, veikianti Lietuvos Respublikoje. LKD vienija įvairių specialybių ir įvairaus išsilavinimo žmones, kurie rūpinasi lietuvių kalbos būkle, jos prestižu, ugdymu ir kalbiniu visuomenės švietimu (Įstatai 2022)¹.

LKD tikslai dabartiniuose įstatuose apibrėžti taip:

- 2.1. Įvairiais būdais prisidėti prie valstybinės kalbos politikos įgyvendinimo, valstybinės kalbos statuso stiprinimo ir savo veiklą derinti su kalbos mokslo tiriamojo, norminamojo darbo ir priežiūros institucijomis.
- 2.2. Rūpintis valstybinės kalbos įtvirtinimu visose viešojo gyvenimo srityse.
- 2.3. Rūpintis bendrinės kalbos taisyklingumu visose jos vartojimo srityse ir bendrinės kalbos normų sklaida, skatinti vartoti stilistiškai tikslingą kalbą.
- 2.4. Saugoti lietuvių kalbos savitumą, gausinti bendrinės kalbos raiškos priemones, tinkamai derinti kalbos tradicijas ir naujoves.
- 2.5. Ugdyti visuomenės kalbinį sąmoningumą, pasididžiavimą savo kalba ir kultūra, visaip didinti lietuvių kalbos prestižą.
- 2.6. Saugoti tradicines tarmes, rinkti jų, taip pat tautosakos duomenis, kelti tarmių prestižą. Kalbos ugdomajame ir mokomajame darbe remtis visu lietuvių kalbos paveldu.
- 2.7. Rūpintis kalbininkų, kalbos mokytojų ir aktyvių jos puoselėtojų pagerbimu, darbų viešinimu ir atminimo įamžinimu.
- 2.8. Bendradarbiauti su kitomis organizacijomis, siekiančiomis geriau pažinti Lietuvos kultūrą ir istoriją, plėtojančiomis kraštotyros veiklą, ugdančiomis patriotizmą ir pilietiškumą.
- 2.9. Bendradarbiauti su užsienio lietuviais, ypač ieškoti ryšių su naująja išeivija, padėti jiems išlaikyti gimtąją kalbą.

Vienas iš svarbiausių LKD darbų visada buvo rengti ir leisti GK. Bendrinės kalbos laikraštį „Gimtoji kalba“ 1933 m. Kaune įkūrė būrelis kalbininkų ir kalbos entuziastų. 1935–1937 m. GK rengė, o nuo 1938 m. ir jos leidybą organizavo LKD. Leidinys ėjo iki 1941 m. Svarbiausiems bendradarbiams karo pabaigoje pasitraukus į Vakarų, dešimt metų (1958–1968) GK leidyba buvo tęsiama Jungtinėse Amerikos Valstijose (Miliūnaitė 1991).

Tarpukario GK pavyzdžiu, žinoma, oficialiai to neskelbdami, rėmėsi sovietmečiu Lietuvoje ėjusio Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Lietuvių kalbos sekcijos „Mūsų kalbos“ (toliau – MK) leidinio (1968–1989) rengėjai².

¹ Plg. pirmųjų atkurtosios LKD įstatų formuluotę: „savarankiška visuomeninė organizacija, vienijanti visus, kurie rūpinasi lietuvių kalbos būkle, ugdymu ir tobulinimu“ (Įstatai 1990).

² „<...> lituanistiniuose pirmadieniuose buvo diskutuojama apie sporto, prekybininkų, dailininkų, medikų ir kt. kalbą, o iš tų susirinkimų pranešimų radosi Lietuvių kalbos sekcijos sąsiuviniai apie tų sričių kalbą. Kad tie

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, GK, pavadinta jau ne laikraščiu, o žurnalu, atkurta 1990 m. Vilniuje. Žurnalą leido LKD (1990–1996), specialiosios paskirties uždaroji akcinė bendrovė *Gimtoji kalba* (1996–2000), Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras (2000–2022, iki 2010 m. vadintas Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutu). Reorganizavus Mokslo ir enciklopedijų leidybos centrą, GK leidybą nuo 2023 m. perėmė Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Nuo žurnalo atkūrimo iki prijungimo prie tuometinio Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto LKD vardas buvo rašomas vidiniame viršelio puslapyje (1990–2000 Nr. 7–9). Pasikeitus leidėjams ir nebelikus šio įrašo, GK ryšį su LKD rodė kronikos skyrelis *Lietuvių kalbos draugijoje* bei įvairios LKD logotipu paženklintos publikacijos.

Šiame straipsnyje apsiribojama LKD ir kitų visuomeninių kalbos organizacijų veiklos atspindžiais atkurtosios nepriklausomybės laikotarpio GK (1990–2022). Tarpukario metų bei išėivijos LKD veikla ir jos ryšiai su GK jau nagrinėti Aldono Pupkio straipsnių cikle *Lietuvių kalbos draugija per šešis dešimtmečius* (Pupkis 1995a, 1995b, 1995c arba Pupkis 2010a) ir kitose šio autoriaus publikacijose (Pupkis 2005 arba Pupkis 2010b, 183–186), taip pat kitų autorių darbuose (pavyzdžiui, Čižikienė 1986).

Nesistengiama aprėpti ir amerikinės GK laikotarpio, pirmiausia suvokiant, kad to meto GK skelbtai informacijai apie LKD reikėtų išsamų komentarų, pagrįstų medžiaga iš asmeninių kalbininkų archyvų bei išėivijos spaudos. Be to, svarbiausi amerikinės GK kronikos įrašai, susiję su LKD, jau apžvelgti A. Pupkio (Pupkis 1995c, 8–10 arba Pupkis 2010a), minėti Ritos Miliūnaitės (Miliūnaitė 1991).

1990–2022 m., palyginti su tarpukariu, LKD veiklos sritys ir funkcijos labai pasikeitė. <...> tarpukario Lietuvoje nebuvo visa apimančio valstybinės kalbos įstatymo. Tiesa, lietuvių kalba turėjo valstybinės kalbos statusą, daliniuose įstatymuose, pavyzdžiui, spaudos, teismų, mokyklų ir kituose, buvo reglamentuoti tam tikri kalbos vartojimo ir jos taisyklingumo dalykai, bet nebuvo teisės akto, kur būtų nubrėžtos bendrosios kalbos norminimo, ugdymo ir priežiūros gairės. Šio darbo kaip tik ir ėmėsi Lietuvių kalbos draugija. <...> pirmiausia ji buvo teorinio kalbos kultūros darbo ir kalbos norminimo institucija, t. y. atliko panašias, nors siauresnes funkcijas kaip dabar Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Bet norint tą darbą dirbti reikėjo kaupti ir doroti empirinius duomenis, rengti apibendrinamąsias išvadas – visko, ką dabar dirba Lietuvių kalbos institutas ir universitetai. Pagaliau Lietuvių kalbos draugija atliko ir tam tikrus kalbos priežiūros darbus kaip dabar Valstybinė kalbos inspekcija (Pupkis 2010b, 189–190).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo sudaryta Valstybinė lietuvių kalbos komisija (toliau – VLKK, 1990), įkurta Valstybinė kalbos inspekcija (toliau – VKI, 1990), pradėta steigti kalbos tvarkytojų etatus savivaldybėse (1990), priimtas Valstybinės kalbos įstatymas (1995; tekstą žr. GK 1995 3 1–5), į Administracinių teisės pažeidimų kodeksą įtrauktas reikalavimas laikytis VLKK nutarimų (1992), dalimis patvirtintas Didžiųjų kalbos klaidų

sąsiuviniai nebūtų visai pliki, kilo mintis dėti kronikas apie sekcijos veiklą, vėliau dar kitokių dalykų. Šitaip leidinukas ėmė kiek panėšėti į prieškarinę „Gimtąją kalbą“ ir tai buvo daroma labai sąmoningai“ (Pupkis 2009, 23).

sąrašas (1992–1997). LKD buvo viena iš šių sprendimų iniciatorių ir skatintojų. Pavyzdžiui, tuoj po atkuriamojo LKD suvažiavimo parengtoje kalbos padėties apžvalgoje skelbta:

Taigi artimiausias uždavinys – sukurti darnią kalbos apsaugos, norminamojo darbo ir kalbos kultūros diegimo sistemą. Nuo jos struktūros, darbo veiksmingumo labai daug priklausys ateities kartų kalba ir jos kultūra (MK 1989 1 23).

Susiklosčius valstybinės kalbos priežiūros sistemai ir atsiradus būriui etatinių specialistų, kurie perėmė darbus, anksčiau dirbtus visuomenininkų, LKD veikla keitėsi, imta ieškoti naujų jos formų.

LKD veiklai daugiausia vietos skirta GK kronikos ir *Aktualijų* skyreliuose. Taip pat žurnale spausdinta pokalbių su LKD nariais, sukurtvinių straipsnių, nekrologų. Skelbti įvairūs LKD dokumentai: įstatai, vieši laiška, kreipimaisi, rezoliucijos, konkursų nuostatai ir kt. Nemaža teorinių ir praktinių straipsnių paskelbė LKD nariai kalbininkai: Jonas Klimavičius, Jonas Palionis, A. Pupkis, Albertas Rosinas, Bonifacas Stundžia, Vytautas Vitkauskas, Zigmas Zinkevičius ir kt.

Žinios apie LKD vadovybės veiklą

Apie galimybę atkurti LKD plačiau imta kalbėti Atgimimo metais³. 1988 m. birželio 20 d. „Kultūros barų“ žurnalo redakcijoje surengtas pokalbis *Lietuvių kalbos kultūros dabartinė padėtis ir perspektyvos*. Jame kelta mintis atkurti LKD. Idėjai pritarta rugsėjo 21 d. vykusiame išplėstiniame MK redakcijos posėdyje. Rugsėjo 27 d. Vilniaus universitete surengtame rašytojų, kalbininkų, žurnalistų, pedagogų susirinkime suburta 20 asmenų iniciatyvinė grupė, sudarytos dvi komisijos – įstatų ir programos bei organizacinė (MK 1989 1 42).

1989 m. sausio 21 d.⁴ Vilniuje įvyko LKD atkuriamasis suvažiavimas. Išrinkta 65 asmenų LKD taryba (pirmininkas J. Palionis), 13 asmenų valdyba (pirmininkas A. Rosinas, pavaduotojai Zigmas Pocius, A. Pupkis, Bronys Savukynas, sekretorė Monika Žilienė), revizijos komisija. Suvažiavimo nutarime apibrėžti LKD veiklos tikslai ir uždaviniai (MK 1989 4). Po keleto dienų – 1989 m. sausio 25 d. – įvyko pirmasis valdybos posėdis (GK 1990 1 30). Balandžio 22 d. sukviestas pirmasis tarybos posėdis (Pupkis 1989). Jame

³ Sovietmečiu LKD veiklos modeliu mėgino remtis tuometinės Lietuvos SSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Lietuvių kalbos sekcija, įkurta 1967 m. (plačiau žr. Balkevičius 1993). Miestų ir rajonų Lietuvių kalbos sekcijoms nuo 1970 m. vadovavo visuomeninė Respublikinė kalbos komisija. „Nors minėtoji Respublikinė kalbos komisija buvo numatyta kaip tam tikras buvusios Lietuvių kalbos draugijos pakaitas, bet pastarosios ji negalėjo atstoti. Komisijos ir jos sekcijų veiklą varžė tiek nesavarankiškas jos statusas, tiek pati kraštotyrininkų darbo kryptis ir to darbo tikslai. Todėl ne vieno lituanisto, ypač kalbininko, sąmonėje slypėjo mintis atkurti prieškarinėje Lietuvoje egzistavusią Lietuvių kalbos draugiją ir tuo būdu labiau išplėsti organizuotą gimtosios kalbos kultūros darbą“ (Gaiviname „Gimtąją kalbą“, 1990). Beje, A. Pupkis yra radęs dokumentų, liudijančių pastangas steigti Kalbininkų draugiją dar 1957 m. (Pupkis 2016, 15–18).

⁴ Prieš suvažiavimą vyko steigiamieji skyrių susirinkimai, pavyzdžiui, 1988 m. lapkritį Panevėžyje ir Klaipėdoje (Urnėžiūtė 2009), gruodį Vilniuje (GK 1990 1 31).

J. Palionis kalbėjo apie LKD komisijų⁵ ir skyrių veiklos uždavinius, A. Rosinas – apie skyrių ir valdybos ryšius, A. Pupkis ir keletas kitų posėdžio dalyvių – apie LKD žurnalą.

GK atkurta kaip LKD leidinys. Paskutiniame 1989 m. MK numeryje leidinio redaktorių kolegija pranešė:

Parengusi šį „Mūsų kalbos“ numerį, redaktorių kolegija atiduoda savo įgaliojimus Lietuvių kalbos draugijos Tarybai (MK 1989 6 39–40).

Atkuriamos GK redaktorių kolegija pabrėžė leidinio ryšius su LKD ir išpareigojo tapti LKD veiklos sklaidos įrankiu:

Atgaivinus draugiją (beje [,] antrąkart, nes pirmąkart ji buvo atkurta 1950 m. pasitraukusių į užsienį lituanistų) iškilo gyvas reikalas turėti ir jos periodinį leidinį. Leidinį, kuris padėtų siekti draugijos įstatuose nubrėžtų tikslų, būtent: ugdyti ir puoselėti gimtąją kalbą kaip lietuvių tautos kultūros pamatą, gerinti pastaraisiais dešimtmečiais ypač pašlijusią šnekamąją kalbą, telkti į gimtosios kalbos kultūros darbą visus visuomenės sluoksnius; leidinį, kuriame būtų suprantamai ir paprastai aiškinami kalbos mokslo ir kalbos kultūros dalykai bei teikiama kvalifikuotų patarimų kalbos praktikos klausimais, kuriame būtų informuojama apie daugelyje rajonų susikūrusių Draugijos skyrių ir grupių veiklą <...> (GK 1990 1 2).

GK kronika rodo, kad atkurtosios LKD taryba ir valdyba reguliariai rinkdavosi į posėdžius⁶. Taryba posėdžiaudavo du–tris kartus per metus, valdyba kas antrą savaitę, nuo 1994 m. – kas mėnesį. Po III suvažiavimo, įvykusio 1997 m. sausio 18 d., taryba iš pradžių rinkdavosi kas mėnesį (GK 1997 5 31–32). Apie svarstytus klausimus, priimtus dokumentus būdavo pranešama GK kronikoje. Dažniausiai tarybos posėdžiuose valdybos pirmininkas pateikdavo valdybos veiklos ataskaitą, tarybos nariai skaitydavo pranešimus kalbos politikos ir kalbos tvarkybos klausimais, skyrių veiklą pristatydavo jų vadovai. Diskusijose brėžtos artimiausių darbų kryptys, tartasi dėl organizacinių reikalų. Į tarybos ir valdybos posėdžius kviestasi visuomeninių organizacijų, valstybinės kalbos priežiūros institucijų atstovų. Pavyzdžiui, 1990 m. gruodžio 15 d. tarybos posėdyje pranešimą skaitė neseniai įkurtos VKI viršininkas Donatas Smalinskas (GK 1991 1–2 35).

Tarybos posėdžiuose nagrinėta ir LKD komisijų veikla. Pavyzdžiui, 1991 m. gruodžio 7 d. posėdyje metų veiklos rezultatus apžvelgė komisijų pirmininkai: Kalbos teorijos komisija (pirmininkas J. Palionis) parengė keletą straipsnių, Terminologijos komisija (pirmininkas G. Daugėla) organizavo žodynų rengimo komisijas, Viešosios kalbos komi-

⁵ LKD veiklai plėtoti buvo sudarytos devynios komisijos: organizacinė (pirmininkas Z. Pocius), mokyklų (pirmininkas Kęstutis Margevičius), viešosios šnekamosios kalbos (pirmininkas Arvydas Vidžiūnas), periodinės spaudos kalbos (pirmininkas Vytenis Ardziūnas), reklamos ir informacijos kalbos (pirmininkas Alvydas Butkus), vietovardžių ir tarmių (pirmininkas V. Vitkauskas), terminologijos (pirmininkas Gediminas Daugėla), kalbos teorijos (pirmininkas J. Palionis) (Pupkis 1989, 59). Komisijos veikė iki 1997 m., jų sudėtis ir vadovai per tą laiką ne sykį pasikeitė.

⁶ Valdyba ir taryba dirbo 1989–1997 m., paskui 1997–2005 m. buvo renkama vien taryba, nuo 2005 m. – vėl valdyba ir taryba. Citatose žodžių *taryba*, *valdyba*, *draugija* rašyba palikta tokia, kokia buvo tuo metu spausdintuose tekstuose.

sija (pirmininkė Danguolė Mikulėnienė) parengė klaidų kodeksą, nagrinėjo televizijos ir radijo valandėles, Vietovardžių ir tarmių komisija (pirmininkas V. Vitkauskas) pranešė, kad sėkmingai keičiami sovietiniai gatvių, vietovių pavadinimai, Mokyklų komisija (pirmininkas Alfonsas Kairys) domėjosi vadovėlių kalba. A. Kairio surengtos apklausos duomenimis, LKD nariais save laikė 4286 mokytojai ir mokiniai, 61 proc. LKD narių mokytojų sudarė lituanistai (GK 1991 7 24).

Valdybos posėdžiuose nagrinėti komisijų darbo planai, derintas valdybos, tarybos ir skyrių bendravimas, planuotas pasirengimas tarybos posėdžiams.

Maždaug nuo 1998 m. pranešimų apie tarybos ir valdybos posėdžius GK kronikoje ėmė rodytis rečiau. 2005 m. priėmus naują LKD įstatų redakciją, parengtą pagal Asociacijų įstatymo reikalavimus, LKD suvažiavimai pradėti rengti kasmet. Jų darbotvarkė aprėpė ir nemaža klausimų, iki tol svarstytų tarybos posėdžiuose, tad tarybai sumažėjo poreikis rinktis atskirai svarstyti tų pačių dalykų. Organizacinius ir administracinius LKD reikalus ėmė tvarkyti valdyba. Nemaža šių klausimų jos nariai sprendavo telefonu ar elektroniniu paštu, tad nebebuvo būtinybės rinktis į dažnus fizinius posėdžius⁷. Maždaug nuo 2005–2007 m. apie LKD tarybos ir valdybos veiklą GK skaitytojai daugiausia sužino iš kasmetinių suvažiavimų apžvalgų.

LKD dokumentų sklaida

GK visada spausdinti svarbiausi LKD veiklos dokumentai: pirmieji LKD įstatai, įregistruoti 1989 m. rugpjūčio 24 d. tuometinėje Lietuvos SSR Ministrų Taryboje (Įstatai 1990), ir vėlesnės jų redakcijos, suvažiavimų nutarimai, apdovanojimų ir konkursų nuostatai.

Savita dokumentų grupė – LKD tarybos, valdybos, komisijų, suvažiavimų kreipimaisi, rezoliucijos įvairiais kalbos politikos ir kalbos vartosenos klausimais. Jų daugiausia buvo paskelbta Atgimimo metais ir nepriklausomybės pradžioje. Šiais dokumentais reaguota į kalbos būklės pokyčius, siekta prisidėti prie kalbinio kraštovaizdžio desovietizavimo, palaikyti visuomenės kalbinį sąmoningumą.

Tarybos kreipimesi *Tesugrįžta vardai į gimtinę* kviesta atsisakyti kolūkių pavadinimų *Pirmyn į komunizmą*, *Tarybinė žemė* ar pan. ir ūkius, gyvenviečių gatves vadinti senais, nykstančiais ar primirštais tų apylinkių vietovardžiais (GK 1990 2 31–32). Sužinojus, kad SSKP CK plenumo ketinama rusų kalbą skelbti valstybine SSRS kalba, 1989 m. rugsėjo 23 d. LKD tarybos posėdyje B. Savukyno siūlymu parengtas LKD tarybos ir Rašytojų sąjungos valdybos prezidiumo kreipimasis į SSRS Aukščiausiąją Tarybą; jis buvo išspausdintas „Literatūros ir meno“ spalio 14 d. numeryje (GK 1990 3 28–27). Artėjant Lietuvos kultūros kongresui, visuomenė kviesta prisidėti prie valstybinio lietuvių kalbos statuso įtvirtinimo (GK 1990 3 28–29).

⁷ Beje, 2017–2020 m. surengtas 21 nuotolinis valdybos ir 5 tarybos posėdžiai (Kačiuškienė 2020), 2020–2022 m. – 57 nuotoliniai valdybos posėdžiai.

Po 1991-ųjų sausio įvykių paskelbtame LKD kreipimesi reikalauta nenaudoti transliacijoms sovietų kariuomenės užgrobtuose radijo ir televizijos pastatuose likusių kalbos laidų įrašų (GK 1991 1–2 29).

Mokyklų komisija, kreipdamasi į lituanistus, kvietė kurti mokyklose LKD grupes (GK 1990 3 28). Reaguota į baigiamojo lietuvių kalbos ir literatūros egzamino modelį (GK 1999 7 31–32).

2002 m. balandžio 22 d. LKD ir LKI surengto seminaro dalyvių rezoliucijoje Lietuvos savivaldybių asociacijos prašyta pasirūpinti savivaldybių kalbos tvarkytojų darbo sąlygomis (GK 2002 11–12 19–20).

Daugiausia kreipimūsi susiję su LKD įstatuose įrašytu tikslu rūpintis viešosios kalbos taisyklingumu. Atgimimo metų nuotaikoms slūgstant, LKD tarybos kreipimesi pripažinta, kad LKD atkūrėjų turėta per daug optimizmo dėl visuomenės požiūrio į kalbą:

Lietuvių kalbos padėtis šiuo metu yra blogesnė nei prieš keletą metų, kada kilo Atgimimo banga. Tada visi turėjome vilčių, jog tiek metų sąmoningai atsilaikę prieš intensyvią rusinimą, suvokę būtinybę padėti kalbai atsigauti ir išsiskleisti visa joje glūdinčia gimtinės dvasia, atgavę Nepriklausomybę, tuoj imsime gydyti kalbos žaizdas, naikinti dirbtines ir mūsų pačių tamsumo keliamas kliūtis, kad įtvirtintume gimtosios kalbos statusą visose gyvenimo srityse. Šias iliuzijas stiprino ir visuomenėje plintantis suvokimas, jog sveikas tautinis švietimas ir sveika tautinė kultūra galimi tik ant sveikos gimtosios kalbos pamatų. <...>

Tačiau gyvenimo realybė kitokia. Veši neigiamas požiūris į kalbą: viešajame gyvenime nepaisoma elementariausių jos vartojimo normų, niekaip nesugebama sukurti veiksmingo būdo įtvirtinti kalbos normas radijuje, spaudoje, televizijoje; steigiami privačių leidyklų, kurios lengvapėdiškai nepaiso bendrinės kalbos normų ir tokią savo nuostatą grindžia primityvia demagogija, tariamąja demokratija. Spaudoje, per radiją ir televiziją ėmė reikštis naujieji verslininkai ir politikai, kurie niekada nesirūpino savo kalba <...>. Nejaugi lietuvių kalba, jau pasiekus Nepriklausomybę, ir toliau bus skurdinama taip, kaip ilgus priespaudos metus? (GK 1992 1 30).

Prasta kalbos būklė pabrėžta kreipiantis į pareigūnus ar institucijas, galinčius prisimti atsakomybę už kalbos taisyklingumą konkrečiose jos vartojimo srityse. LKD II suvažiavimo dalyviai, kreipdamiesi į Vyriausybę, konstatavo, kad daugelyje kalbos vartojimo sričių (radijas ir televizija, spauda, leidyba, reklama ir informacija, prekyba, įstaigų dokumentai, švietimo įstaigos) kalbos būklė prastėja arba negerėja, ir suformulavo aštuonis prašymus. Dviejuose iš jų minėta kalbos mokslo veikalų ir GK leidyba, kituose – kalbos politikos dokumentai ir taisyklingumo priežiūra:

- 1) sudaryti ir patvirtinti vyriausybinių tarpžinybinių komisijų Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl valstybinės kalbos statuso įtvirtinimo“ projektui parengti <...>;
- 4) pareikalauti iš Lietuvos radijo ir televizijos vadovybės neleisti vesti radijo ir televizijos laidų žurnalistams ir aktoriams, nemokantiems bendrinės lietuvių kalbos, nepaisantiems elementarių jos normų, taip pat asmenims, turintiems kalbėjimo defektų;

- 5) priimti nutarimą, numatantį administracines baudas laikraščiams ir žurnalams, šturkščiai pažeidžiantiems bendrinės kalbos normas;
- 6) priimti nutarimą, draudžiantį kooperatyvams ir bendrovėms spausdinti ir platinti kvalifikuotų kalbininkų komisijos neapčiuotus leidinius;
- 7) reikalauti, kad priimant arba skiriant žmones į valstybines vadovaujamas pareigas, būtų patikrintas lietuvių kalbos mokėjimas;
- 8) įpareigoti Kultūros ir švietimo ministeriją:
 - a) pareikalauti iš Lietuvos teatrų vadovų taisyklingos spektaklių kalbos;
 - b) atestuojant bendrojo lavinimo, specialiųjų vidurinių ir aukštųjų mokyklų mokytojus bei dėstytojus, specialioje komisijoje patikrinti jų lietuvių kalbos mokėjimą (GK 1992 7 29–30).

Griežtai suformuluotus reikalavimus, nors ir pavadintus prašymais, galima geriau suprasti susipažinus su II suvažiavime perskaitytu LKD valdybos pirmininko A. Rosino ataskaitiniu pranešimu, kuriame realistiškai įvertinta pirmųjų nepriklausomybės metų kalbos būklė (Rosinas 1992). Turint omenyje, kad tuo metu dar nebuvo Valstybinės kalbos įstatymo, tik Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos 1989 m. sausio 25 d. įsakas dėl valstybinės kalbos, kreipimesi, ko gero, mėginta išdėstyti pageidaujamas įstatymo nuostatas.

Panašių kreipimųsi tuo metu adresuota ir vadovams bei pareigūnams, galintiems tiesiogiai prisidėti prie kurios nors srities kalbos priežiūros. Kreipimesi į Lietuvos radijo ir televizijos bei privačių televizijos ir radijo stočių vadovus LKD taryba, išvardijusi būdingiausias tarties klaidas ir daugiausia tokių klaidų darančius žurnalistus, siūlė:

2. Būtina įvesti visų TVR žurnalistų dikcijos, balso tembro ir kalbos atestavimą ir tik atestuotiesiems leisti viešai kalbėti visuomenei (GK 1993 6 26–27).

Kreipimesi į kultūros ir švietimo ministrą siūlyta:

2. Atestuojant mokyklų vadovus, mokytojus, dėstytojus, rimtai, neformaliai tikrinti jų lietuvių kalbos mokėjimą ir prastai mokančių bendrinę kalbą neatestuoti.
3. Kvalifikaciniuose egzaminuose ir toliau kviesti dalyvauti stebėtojais Draugijos valdybos numatytus LKD narius lituanistus (GK 1994 2 25).

Priėmus svarbiausius kalbos politikos ir kalbos priežiūros teisės aktus ėmė kilti kalbos normų ir teisės normų dermės problemų. Keturių LKD tarybos narių kreipimasis į visuomenę dėl renginio pavadinimo *Cementovkė* ir VKI atsakymas į jį išryškino skirtingais argumentais – kalbos ir teisės – grindžiamus požiūrius į viešosios kalbos reiškinių vertinimą. Paaiškėjo, kad šis pavadinimas buvo pateiktas registruoti kaip prekės ženklas, o Prekių ženklų įstatyme ir Prekių ženklų registravimo taisyklėse nekelta kalbos taisyklingumo reikalavimų (GK 2002 11–12 49–50).

Apie viešuosius užrašus bei prekių ženklus kalbėta ir 2002 m. balandžio 22 d. surengtame bendrame LKD ir LKI seminare.

Diskusijos dalyviams taip ir nepaiškėjo, ar ir toliau gyvuos tokia tvarka: VPB registruodamas prekių ir paslaugų ženklus kalbos reikalavimų neturi ir negali kelti, o kalbos

tvarkytojai, remdamiesi jų darbą reglamentuojančiais teisės aktais, jau turi žiūrėti, ar ženklai, patekę į viešuosius užrašus, atitinka kalbos normas (GK 2002 5 15–19).

Seminaro dalyvių rezoliucijoje, adresuotoje Seimo Pirmininkui, Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui ir VLKK, prašyta:

1. Nedelsiant pasirūpinti, kad būtų priimta <...> Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pasiūlyta Vartotojų teisių įstatymo pataisa, numatanti prie nelietuviškų firmų vardų ir žodinių prekių ir paslaugų ženklų pateikti lietuvišką paaiškinamąją informaciją <...>.
2. Imtis iniciatyvos papildyti Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo 17 straipsnį, kad jame būtų numatyta, kaip viešuosiuose užrašuose pateikti nelietuviškus firmų vardus ir prekių bei paslaugų ženklus.
3. Sudaryti bendrą politiką, teisininkų ir kalbininkų darbo grupę, kuri nedelsdama pašalintų Civilinio kodekso, Prekių ženklų įstatymo, Viešosios garsinės informacijos ir viešųjų užrašų laikinųjų taisyklių ir kitų teisės aktų prieštaravimus, atveriančius kelią nepaisyti Valstybinės kalbos įstatymo reikalavimų.
4. Sudaryti bendrą teisininkų, patentininkų ir kalbininkų darbo grupę Lietuvoje registruojamų prekių ir paslaugų žodinių ženklų sudarymo ir vartojimo taisyklėms parengti (ten pat, 19–20).

Dėl viešosios kalbos reikalų, ypač nelietuviškų įmonių pavadinimų, LKD taryba kreipėsi į verslininkus bei visą visuomenę (GK 2005 6 30).

LKD XIII suvažiavimo dalyviai išplatino kreipimąsi į Prezidentę, Seimo Pirmininką ir Ministrą Pirmininką dėl gatvių ir vietovių pavadinimų rašymo nevalstybinėmis kalbomis (GK 2013 5 32).

Atskira kreipimūsi grupelė – kvietimai pagerbti žymius kalbininkus, apimantys ir siūlymus, ką konkrečiai būtų galima nuveikti, pavyzdžiui, minint A. Salio 100-metį (GK 2001 5 29), Jono Jablonskio 150-metį (GK 2010 5 2 vid. virš.) ir kt.

LKD tarybos, valdybos ar suvažiavimų kreipimaisi buvo skelbiami ir kitoje spaudoje. Pavyzdžiui, artėjant pirmiesiems Aukščiausiosios Tarybos rinkimams, valdyba savo kreipimesi ragino atsižvelgti į kandidatų kalbą (Tiesa, 1992 10 08) (plačiau žr. GK 1992 12 21).

Atkurtosios LKD veiklos pradžioje kreipimaisi, rezoliucijos buvo dažnas ir įprastas būdas, pasitelkiamas norint pasiekti ir paveikti visuomenę. Klostėsi dvi tokių dokumentų stiliaus atmainos: valstybės institucijoms rašyta konkrečiai, dalykiškai, o kreipiantis į visuomenę – emociškai, su retoriniais klausimais ir vaizdingais palyginimais. Keičiantis LKD bendravimo su visuomene būdams ir priemonėms⁸ kreipimūsi ir rezoliucijų GK puslapiuose ėmė mažėti. Vieni iš vėlyviausių šios rūšies dokumentų – 2020 m. vasario 7 d. vykusiuose 2-uosiuose jungtiniuose LKD skaitymuose, skirtuose Lietuvos kultūros kongreso 30-mečiui, priimta rezoliucija dėl valstybinės kalbos statuso stiprinimo ir rezoliucija dėl lietuvių kalbos ir literatūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose (GK 2020 2 35–36).

⁸ 2010–2015 m. turėta interneto svetainė, 2017 m. sukurta feisbuko paskyra.

Norint įvertinti LKD kreipimūsi ir rezoliucijų veiksmingumą reikėtų atskiro tyrimo, kuriame būtų verta pasidomėti šių dokumentų sklaida kitoje spaudoje ir adresatų reakcija į juos, atsižvelgti į laipsnišką šios rūšies dokumentų populiarumo mažėjimą.

LKD veiklai ir GK leidybai nuolat reikėjo lėšų. GK ne kartą skelbti paramos prašymai, kreipimaisi į visuomenę, įmonių vadovus (GK 1990 1 32), padėkos GK ir LKD rėmėjams (1990 1 vid. virš.) ir kt.

Dar viena GK spausdintų LKD dokumentų grupė – konkursų, apdovanojimų nuostatai: konkurso *Tėvų ir senelių gimtoji kalba ir aš* (GK 2003 8 vid. virš.), Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų (GK 2017 5 16–17), kalbininko Petro Būtėno ir jo mokinės Aleksandros Kazickienės atminimo premijos (GK 2018 11 21–22), žurnalisto – kalbos bičiulio – rinkimų (GK 2021 1 18–19), kūrybinio konkurso *Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą* (GK 2022 2 22–23). Maždaug nuo 2017 m. LKD vienės ar su partneriais rengiamų konkursų nuostatai skelbiami LKD feisbuko paskyroje ir bendradarbiaujančių organizacijų svetainėse bei paskyrose, taigi LKD veiklos sklaida nebeapsiriboja vien spausdinta žiniasklaida.

LKD suvažiavimų apžvalgos

Gana tikslų LKD veiklos vaizdą atskleidžia GK skelbtos suvažiavimų apžvalgos.

Nuo 1989 m. iki 2022 m. įvyko 21 LKD suvažiavimas. Suvažiavimų laikas ir dažnumas priklausė nuo kintančių organizacinių veiksnių. 1989–2004 m. įvyko penki suvažiavimai. Nuo 2006 m., laikantis atnaujintų įstatų, suvažiavimai buvo rengiami kasmet, išskyrus 2021-uosius – pandemijos metus.

Bendrus visų suvažiavimų turinio bruožus lėmė pati tokio renginio struktūra: tai esamos padėties vertinimas, nuveiktų darbų apžvalga, veiklos planų ir kryptių svarstymas.

Suvažiavimuose vertinta ir vieno ar kito laikotarpio kalbos būklė, ir vidiniai LKD pokyčiai bei kintantis jos vaidmuo visuomenėje. Vienas iš platesnių kalbos būklės vertinimų – A. Rosino pranešimas II suvažiavime (Rosinas, 1992). Tuometinis LKD valdybos pirmininkas skyrė du kalbinio gyvenimo laikotarpius: iki nepriklausomybės atkūrimo ir po jo:

Pirmajam laikotarpiui būdingas veržlumas, kova dėl lietuvių kalbos statuso, didžiulis dvasinis pakilimas, visuotinis aktyvumas, tam tikras šnekamosios ir rašomosios kalbos gerėjimas, kratymasis rusifikacijos įtakos, pagarba kalbos vertybėms. Antruoju laikotarpiu į paviršių iškyla iracionalizmas, kuris neišvengiamas kiekvienoje revoliucinėje ir porevoliucinėje epochoje, senųjų vertybių griovimas ir naujų neturėjimas, tam tikra kalbos ir kultūros anarchija, net abejingumas kultūrai ir kalbai (Rosinas 1992, 23).

Pranešime mėginta išryškinti gyvenamos ir visuomenės kalbinių nuostatų pokyčius, turėjusius didžiausią įtaką kalbos būklei:

Šnekamoji ir rašomoji kalba, šiek tiek gerėjusi pirmuoju laikotarpiu, gerokai sumenkėjo atkūrus nepriklausomybę, o kai kuriose vartojimo srityse nusirito net iki XVIII ar XIX

amžiaus lygio. To smukimo priežastys yra kelios: 1) į valdžią atėjo ir susibūrė į partijas bei visuomenines organizacijas nemaža menkai kalbą mokančių žmonių; 2) laisvė ir demokratija, kartu ir kalbos demokratija, buvo paversta kalbos anarchija; 3) leidybos laisvė skatino įvairius vertelgas spjauti į kultūros ir kalbos vertybes ir visokiais būdais siekti pelno; knygų ir spaudos rinką užplūdo neredaguotų <...> knygų banga; 4) vaduodamiesi iš rusifikacijos glėbio, puolėme į kitą ne ką geresnį – anglizacijos – glėbį <...>; 5) beveik sustojo kalbos mokslui ir praktikai skirtų darbų leidyba; 6) iki šiol nėra įstatymų, ginančių valstybinės kalbos taisyklingumą, jos orumą ir kultūrą; 7) ne visose kalbos vartojimo srityse įgyvendintas valstybinės kalbos įstatymas⁹; 8) <...> netaisyklingos darybos įmonių pavadinimų antplūdis; nėra įstatymo, reglamentuojančio jų vartojimą; 9) abejingumas kalbos reikalams tebeveši radijuje ir televizijoje (ten pat, 24).

Visuomenės kalbinių nuostatų kaita negalėjo nepaveikti ir LKD veiklos:

Iki atkuriant nepriklausomybę ir ypač iki pučo dienų mūsų Draugija aktyviai pasiaukojamai dirbo gimtosios kalbos labui. Po pučo Draugija ėmė net irti: apsnūdo arba net išnyko kai kurios grupės, nutrūko jų veikla, kai kurie Tarybos nariai rečiau besirodydavo posėdžiuose <...> (ten pat, 23–24).

Palyginti greitai susikūrus kalbos priežiūros sistemai, LKD padėtis iš esmės pasikeitė: dalį veiklos sričių, kurias stengėsi aprėpti ši visuomeninė organizacija, valstybė patikėjo kalbos institucijoms. Šie pokyčiai tapo išmėginimu LKD veiklos organizatoriams. III suvažiavime (1997) kalbėta:

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos veikla sutraukė beveik visus veikliausius Vilniaus kalbininkus. Be to, pasikeitė lietuvių kalbos statusas: ji buvo įteisinta kaip valstybinė, sukurtas kalbos tvarkybos tinklas visoje šalyje, išplėtota Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir jos padalinio – Kalbos inspekcijos – veikla (Urnėžiūtė 1997, 26–27).

Dar beveik po dešimtmečio VI suvažiavime (2006) A. Pupkis pabrėžė, kad norint ugdyti visuomenės kalbą vien teisinės bazės nepakanka:

<...> atkūrus nepriklausomybę susidarė sąlygos sustiprinti bendrinės kalbos vartoseną, bet tuo nebuvo pasinaudota. Nors sukurta, atrodytų, gera teisinė bendrinės kalbos vartojimo ir ugdymo bazė, bet darbas nevyksta taip, kad nuolat kiltų kalbos kultūra ir būtų greitai tenkinami visuomenės poreikiai (Slušinskaitė 2006, 28).

VIII suvažiavime (2008) konstatuota, kad LKD, taikydamosi prie kintančių sąlygų, dėl svarbiausių savo veiklos sričių apsisprendė taip:

Apibendrinamas LKD veiklą Aldonas Pupkis sakė, kad draugija pamažu stojasi ant kojų, randa savo veiklos barus ir jau yra išbridusi iš to neapibrėžtumo, kuris jai buvo būdingas prieš 10–15 metų. Tie veiklos barai – tai kalbos normų sklaida, kalbinis švietimas ir visuomenės kalbinis patriotinis ugdymas (Kazlauskaitė 2008, 24).

⁹ Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos 1989 m. sausio 25 d. įsakas „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“.

GK atpasakojamose LKD suvažiavimų ataskaitose būdavo glaustai pristatomi skyrių ir valdybos renginiai bei kita veikla, neretai jau prieš tai plačiau aprašyta GK kronikoje ar kituose skyreliuose. Nuveikti darbai būdavo vertinami kritiškai ir savikritiškai, nuolat diskutuota dėl tinkamiausių veiklos būdų ir formų.

A. Rosinas jau II suvažiavime skatino sudaryti ilgalaikę LKD veiklos programą: Apskritai mums reikėtų turėti platesnę programą, t. y. kalbos ugdymo ir strategijos programą, kurią patvirtintų Kalbos komisija. Be tokios programos bendrinės kalbos tolesnis tvarkymas vargu ar įmanomas (Rosinas 1992, 27).

Ilgalaikės strategijos klausimai ne kartą kelti ir vėliau. X suvažiavime Albinas Drukteinis siūlė svarstyti suvažiavimuose ne vien einamuosius reikalus, bet ir nepamiršti bendrosios LKD veiklos strategijos (Biekštaitė, Urnėžiūtė 2010, 31). Tačiau per visą atkurtosios LKD gyvavimo laikotarpį jokios strategijos, kaip atskiro dokumento, nebuvo parengta. Vienas iš dažniausių paaiškinimų, kodėl to nesimta: svarbiausi LKD veiklos tikslai išdėstyti įstatuose, jie koreguojami rengiant naujas įstatų redakcijas, tad strategija tik atkartotų įstatų teiginius.

Atkurtajam LKD pereinant į kitą gyvavimo tarpsnį, A. Rosinas brėžė tokius ateities uždavinius:

- 1) Draugija turi siekti, kad būtų atnaujintas valstybinės kalbos įstatymas¹⁰ ir parengtas naujas Vyriausybės nutarimas dėl jo įgyvendinimo; 2) stengtis, kad visose valstybinės kalbos vartojimo srityse didėtų jos prestižas ir kultūra; 3) rūpintis, kad valstybinėse leidyklose lietuvių kalbos mokslo ir praktikos leidiniai būtų laikomi prestižiniais ir leidžiami be jokių trukdymų; 4) dėti pastangas, kad nebūtų perspausdinami ir platinami prastos kalbos leidiniai; 5) pareikalauti iš radijo ir televizijos vadovybės, kad ji rūpintųsi laidų kalbos taisyklingumu, neleistų vesti laidų prastai kalbantiems žurnalistams, šiaip kviestiniams menkos kalbos kultūros žmonėms; 6) pradėti rimtą pokalbį su spaudos atstovais, leidėjais, žurnalistais, redaktorais, kad iš esmės pagerėtų nors populiariausių laikraščių kalba; 7) atkurti kalbos kampelius populiariausiuose laikraščiuose; 8) gerinti radijo kalbos valandėlių ir televizijos laidų turinį ir formą; 9) ieškoti būdų, kaip užkirsti kelią lietuvių kalbos anglizacijai; 10) į LKD veiklą įtraukti kuo daugiau jaunimo, skatinti jaunuomenės domėjimąsi gimtosios kalbos reikalais (Rosinas 1992, 28–29).

LKD uždaviniai, atsižvelgiant į kintančias aplinkybes, tikslinti ir plėtoti vėlesniuose suvažiavimuose. Ilgainiui greta kalbos taisyklingumo ir jo priežiūros idėjų vis labiau ėmė ryškėti kalbinis švietimas, kalbos populiarinimas. Šių idėjų sambūvį atskleidžia IV suvažiavimo nutarime išdėstytos LKD veiklos kryptys:

- 2.1. didinti valstybinės kalbos prestižą, priešintis jos nuvertinimui ir žalojimui, rūpintis bendrinės kalbos taisyklingumu, skatinti kryptingiau išnaudoti stilistines lietuvių kalbos išgales;

¹⁰ Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos 1989 m. sausio 25 d. įsakas dėl valstybinės kalbos.

- 2.2. rūpintis viešąja ir žiniasklaidos kalba, talkinti Kalbos inspekcijai ir savivaldybių kalbos tvarkytojams gerinti viešosios informacijos kalbą;
- 2.3. domėtis įvairių sričių profesine kalba (rengti konferencijas, pasitarimus, seminarus, radijo valandėles, rašyti apie tai spaudoje), ypač rūpintis švietimo sistemos kalba;
- 2.4. plėtoti visuomenės ir mokslus einančio jaunimo lingvistinį švietimą (skelbti įvairius rašinius spaudoje, per radiją ir televiziją, rengti spaudinius (almanachus, žinytus, rinkinius, lankstinukus), organizuoti kalbos dienas, vakarus, konkursus, žymių datų minėjimus ir kt.);
- 2.5. populiarinti tradicines tarmes, rengti jų šventes, rinkti ir užrašinėti tarmių duomenis, rūpintis oficialiųjų vietovardžių taisyklingumu;
- 2.6. rūpintis žymių kalbininkų ir kalbos mokytojų atminimu, parengti apie juos leidinių, rengti kalbininkų atminimo dienas ir kt. (GK 2001 5 29).

XII suvažiavimo dalyviams pagrindinės LKD veiklos kryptys jau atrodė gana aiškios: tai šviečiamoji ir leidybinė veikla. Tiesa, A. Pupkis šiame suvažiavime pageidavo sukonkretinti šviečiamosios krypties turinį (Urnėžiūtė 2012, 24)¹¹. Reikalavimus šviečiamajai kryptčiai formulavo ir Genovaitė Kačiuškienė XX suvažiavime (2020):

Lietuvių kalbos draugijos veiklos tikslai lyginant su šios organizacijos veiklos pradžia dabar yra kitokie. Svarbiausias mūsų veiklos tikslas turėtų būti kalbinis visuomenės švietimas – kūrybingas, išradingas, šiuolaikiškas (Kačiuškienė 2020, 20).

Suvažiavimuose nuolat svarstyta, kaip įtraukti naujų narių, kaip stiprinti ryšius tarp skyrių, tarp valdybos ir tarybos, kaip diferencijuoti veiklos turinį: ko reikia visuomenei ir ko profesionalams. J. Klimavičiaus *Atgarsyje* į VII suvažiavimo apžvalgą kelti tokie LKD veiklos prioritetai: ugdyti pirmiausia tų visuomenės grupių kalbą, kur ji turi būti pavyzdinė, tikslingai plėtoti ryšius su visuomene:

Dabar visuomenė mums dvejojai reikalinga – ją reikia ir vėl (dar) mokyti, bet ja reikia jau ir remtis prieš kalbos gadintojus. *Kalbininkai turi būti visuomenės matomi, pripažįstami ir remiami* (Klimavičius 2007, 18; paryškinta autoriaus).

Suvažiavimų dalyviai kritikavo sustabarėjusias kalbininkų bendravimo su visuomene formas ir skatino vieni kitus jas keisti. Pavyzdžiui, VIII suvažiavime (2008) A. Pupkis siūlė eiti į radiją ir televiziją „ne su pamokslais, o su išradingai ir pagaliai parengtomis laidomis“, rengti daugiau „įvairių kalbos švenčių, linksmesnių renginių, kurie trauktų žmones, ugdytų jų kalbos jausmą ir tautinę savimonę“. Kazimieras Župerka kvietė „visuomenę šviesti neįžeidžiai, stengtis rašinius kuo labiau sieti su gyvenimu“. Vytauto Sirtauto nuomone,

¹¹ Minėtinos B. Stundžios įžvalgos dėl šviečiamosios veiklos turinio ir profesionalių kalbininkų įsitraukimo į ją: parodyti šiuolaikiniams žmonėms lietuvių kalbos reikalingumą, prasmę, tarptautiškumą, atskleisti jos unikalumą kalbų tipologijos požiūriu ([Stundžia] 2009, 25–26).

<...> nėra gerai, kad kalbos taisytojai per daug dėmesio skiria nedidelėms klaidoms. Pirmiausia reikia kovoti su didžiausiomis kalbos blogybėmis, atsargiau vertinti variantus ir ką nors taisant neignoruoti vidinių kalbos dėsnių (Kazlauskaitė 2008, 24–25).

Visos šios pastabos tebėra aktualios ir dabar. Kalbos dalykų populiarinimo ar kalbos taisyčių (ne)sėkmę lemia daug veiksnių ir čia LKD veiklos organizatoriams visada yra ką analizuoti ir ko mokytis.

Asociacijų įstatymo įpareigota suvažiavimus rengti kasmet, LKD stengėsi, kad šie susibūrimai jų dalyviams būtų patrauklūs ir naudingi. Ilgainiui nusistovėjo tradicija po suvažiavimo rengti paskaitą, seminarą, knygos sutiktuves, meninę programą ar ekskursiją. 2005 m. balandžio 15 d. po suvažiavimo surengta konferencija *Dabartinės bendrinės kalbos norminimas, ugdymas, istorija*, skirta LKD įkūrimo 70-mečiui (Urnėžiūtė 2005). Pranešimų rinkinį „Bendrinės kalbos norminimas ir vartojimas“ MELI išleido kaip GK 2006 m. Nr. 12 priedą. 2015 m. rugsėjo 26 d. po suvažiavimo surengtas seminaras *Lietuvių kalbos draugija ir mokykla praityje ir dabar*, skirtas LKD įkūrimo 80-mečiui. Jo dalyvių pranešimai išspausdinti GK.

Viena iš pagrindinių veiklos krypčių pasirinkusi kalbinį visuomenės švietimą, LKD turėjo ieškoti bendraminčių ir nuolat mokytis iš savo patirties. GK skelbiamos LKD suvažiavimų apžvalgos ilgą laiką buvo prieinamiausias būdas skleisti informaciją, veiklos idėjas ir kritines pastabas.

Kalbos praktikai skirtų renginių pristatymas

Iš GK publikacijų matyti, kad atkurtoji LKD, tęsdama Lietuvių kalbos sekcijos veiklos tradicijas¹², ėmė rengti kalbos praktikos seminarus. Kasmet jų įvykdavo bent po porą. 1993 m. vasario 25 d. Kauno technologijos universitete įvyko LKD valdybos ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos Informatikos sekcijos seminaras *Technikos kalbos kultūra ir informatikos terminija*, kovo 25 d. J. Palionio vadovaujama LKD valdybos komisija surengė seminarą *Šviesos leidykloje* (GK 1993 6 25). 1997 m. vasario 22 d. valstybinėje televizijoje surengtas seminaras *Lietuvių bendrinės tarties reikalai*, balandžio 17 d. Vilniaus universitete – seminaras LKD nariams ir savivaldybių kalbos tvarkytojams apie leksikos ir frazeologijos svetimybės (1997 7 30–31).

Rengti seminarus ir konferencijas lengviau buvo miestuose, turinčiuose aukštasias mokyklas. LKD Klaipėdos skyrius su Klaipėdos universitetu ėmė organizuoti mokslines praktines konferencijas *Kalbos praktikos problemos* (GK 1994 8–9 35), o jų pranešimus skelbti taip pat pavadintame LKD Klaipėdos skyriaus leidinyje.

Šiaulių aukštojoje mokykloje pradėtas leisti tęstinis leidinys „Kalbos aktualijos“. Reguliariai buvo rengiama seminarų, konferencijų, pavyzdžiui, 1997 m. gegužės 20 d. LKD Šiaulių skyrius ir Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Lietuvių kalbos ka-

¹² Apie šios sekcijos Vilniuje nuo 1968 m. rengtus lituanistinius pirmadienius žr. Balkevičius 1995.

tedra surengė mokslinę konferenciją *Kalbos kultūros darbas: patirtis ir problemos* (GK 1999 7 31).

Solidžių seminarų LKD surengė bendradarbiaudama su LKI: 2003 m. gegužės 16 d. seminaras *Reklamos kalba* (pranešimai 2004 m. LKI išleisti atskira knygele), 2005 m. vasario 25 d. *Bendrinė tartis ir kirčiavimas*, balandžio 1 d. – *Terminija ir kalbos praktika* (GK 2005 6 29). 2006 m. su LKI surengti dar du seminarai: vienas skirtas sintaksės klausimams, kitas periodinės spaudos kalbai. GK skelbta pagal šių seminarų pranešimus parengtų straipsnių.

LKD konferencijų ir seminarų apžvalgos GK atspindėjo nagrinėjamų kalbos praktikos problemų įvairovę ir kaitą, teikė idėjų panašių renginių organizatoriams.

Į kalbos praktikos reikalus ir į viešosios kalbos kokybę buvo nukreiptos dvejus metus (2006–2007) rengtos Kalbos švaros dienos. 2006 m. balandį grupė LKD narių ir talkininkų domėjosi televizijų kalba, 2007 m. spalį – televizijų ir spaudos kalba. Sukaupta medžiaga išnagrinėta apibendrinamuosiuose straipsniuose (Pupkis 2006a, 2006b, 2006c; 2007; Urnėžiūtė 2007a, 2007b), taip pat paskelbta keletas periodinių leidinių recenzijų. Pirmosios Kalbos švaros dienos tuometinio LKD valdybos pirmininko įvertintos taip:

Manytina, kad svarbiausias Kalbos švaros dienų rezultatas buvo netrukus kilusi nemaža diskusija dėl televizijų laidų turinio, kalbos taisyklingumo, žurnalistų ir rengėjų kalbos kultūros. <...> Lietuvių kalbos draugija ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija Kalbos švaros dienomis siekė ne viešo efekto (jį gana vykusiai sukėlė žiniasklaida – parodė, koks šis reikalas svarbus visai visuomenei), o grįžtamojo ryšio; vienas iš šio renginio tikslų buvo kalbėtis su televizijų vadovais ir ieškoti būdų bendromis pastangomis šalinti bent didžiausias kalbos negeroves (Pupkis 2007, 4).

Kalbos švaros dienos buvo bene gausiausių ir prieštaringiausių reakcijų pelnęs LKD renginys. Viena vertus, tai atkreipė dėmesį į realią kalbos padėtį, ypač sakininėje žiniasklaidoje. Sukaupta medžiaga naudotasi kituose kalbininkų tyrimuose (žr., pavyzdžiui, Kruopienė, Kačiuškienė 2008). Tačiau sulaukta kritikos dėl apibendrinamųjų straipsnių tono, žurnalistų pavardžių minėjimo, vertinant akciją daryta plačių kalbos politikos apibendrinimų (Vaicekauskienė 2011; Vaicekauskienė 2016, 258–259; Nevinskaitė, Tamaševičius 2019 ir kt.). Kalbos švaros dienos suteikė pamokų ir LKD: paskatino vidines diskusijas apie bendravimo su visuomene būdus (Klimavičius 2007; Kazlauskaitė 2008, 24–25) ir naujų veiklos formų paieškas.

Informacija apie LKD teiktas konsultacijas

Atkurtoji LKD, sekdamą Lietuvių kalbos sekcijos konsultacijų punkto pavyzdžiu (apie tai plačiau žr. Pupkis 2016, 81–83), keletą metų teikė nemokamas konsultacijas telefonu. LKD konsultantai prie telefono budėdavo porą valandų darbo dienomis. Pavyzdžiui, 1993 m. balandžio mėn. per dieną skambindavo vidutiniškai po 10 klausėjų, reikėdavo atsakyti į 10–40 klausimų (GK 1993 6 25). Atsiradus daugiau galimybių gauti kalbos konsultaciją

(iš LKI ar VLKK darbuotojų, kalbos tvarkytojų), LKD konsultantų budėjimo laikas sutrumpėjo iki dviejų valandų vieną dieną per savaitę (GK 1997 5 32), o maždaug 1999 m. konsultacijas telefonu nustota teikti.

LKD nariai kalbininkai konsultuodavo ne tik telefonu. Rengiant Lietuvos Respublikos Konstituciją LKD valdyba ir GK redakcija, atsiliepdamos į Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui rengti pirmininko Kęstučio Lapinsko raštą, kviečiantį prisidėti prie Konstitucijos teksto kalbos tvarkymo, sudarė trijų kalbininkų komisiją: A. Pupkis, Pranas Kniūkšta ir Arnoldas Piročkinas. Kalbininkai išnagrinėjo Konstitucijos tekstą ir perdavė jo kalbos recenziją bei suredaguotą variantą Konstitucijos rengėjams. Alternatyvų Konstitucijos projektą redagavo Vytautas Ambrazas (GK 1992 12 20–21).

Kalbos populiarinamųjų renginių apžvalgos

Dar iki Atgimimo daug kur Lietuvoje klostėsi tradicija rengti kalbos šventes, pavyzdžiui, Šakių rajone kasmet nuo 1973 m. vykdavo Kalbos diena (Augustaitis 1989). Kalbai skirtų renginių pagausėjo Atgimimo laikotarpiu. Bene didžiausias iš jų buvo kalbos šventė, vykusį Šiauliuose 1988 m. rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje (MK 1989 2 43–44).

LKD valdybos ir Lietuvių kalbos komisijos siūlymu tuometinės Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1990 metus buvo paskelbęs Lietuvių kalbos metais.

Kalbos metų renginių ir darbų našta teko LKD. <...> Visų renginių ir suminėti neįmanoma.

Tos šventės Kalbos metais, suprantama, kėlė žmonių dvasią, žadino meilę gimtajai kalbai. Tačiau kiek tos šventės prisidėjo prie kalbos kultūros lygio kėlimo, dabar pasakyti nelengva (Rosinas 1992, 24).

Lietuvių kalbos metams buvo skirti ir pirmieji LKD leidiniai – per blokadą išleistas plakatas *Maišyta kalba temdo žmogaus sąmonę. Vydūnas. 1990 Lietuvių kalbos metai* ir D. Mikulėnienės parengta knygelė „Kaip nereikia kalbėti“ (GK 1990 11 30).

GK spausdintose LKD suvažiavimų apžvalgose, kronikoje ir kituose skyreliuose aprašyta gausybė įvairių LKD kalbos populiarinamųjų renginių. Tai renginiai, skirti įvairiems Seimo paskelbtiems metams (Lietuvių kalbos, Tarmių, Maironio, Lietuvių kalbos kultūros, Vietovardžių, Juozo Tumo-Vaižganto ir kt.), kalbininkų sukakčių minėjimai ir LKD istorijai skirti renginiai, kalbos dienos ir savaitės, knygų sutiktuvės, konkursai, viktorinos, tarp jų ir nuo 2017 m. rengiama visuotinė internetinė viktorina, Metų žodžio ir Metų posakio rinkimai (nuo 2017), LKD skaitymai (nuo 2019), žurnalisto – kalbos bičiulio – rinkimai (nuo 2021), su *Lituanistų sambūriu* ir LLTI rengiamas kūrybinių rašinių konkursas *Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą* (nuo 2021). Rašyta ir apie kalbinio bei kultūrinio paveldo rinkimo ekspedicijas: skelbtos surinktų duomenų ataskaitos, dalyvių įspūdžiai, pagal surinktą medžiagą parengti mokslo populiarinamieji straipsniai (žr., pavyzdžiui, Račickaja 2014 ir kt.).

GK puslapiuose, daugiausia kronikoje, taip pat minėti kitų visuomeninių organizacijų (*Gimtojo žodžio bičiulių aidijos*, klubo *Žodžio tėviškė*, kraštiečių draugijų ir kt.) kalbos

populiarinamieji renginiai. Sukauptos informacijos visuma atskleidžia šių visuomeninių organizacijų pastangas įsitraukti į Lietuvos kalbinį gyvenimą, kurti savas kalbos renginių tradicijas ir jas keisti.

Informacija apie LKD skyrių veiklą

Jau pirmojo atkurtosios GK numerio kronikoje daug vietos skirta LKD skyrių veiklai: pasakota apie kalbos šventes Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Marijampolėje, Prienuose, Šakiuose (GK 1990 1 30–32). Apie pirmuosius žingsnius, o vėliau jau ir apie besiklostančias veiklos tradicijas kronikoje ir kituose GK skyreliuose rašė LKD skyrių nariai: Akmenės (Vilkys 1991), Jurbarko (Pauliukaitienė 1996, Rimkutė-Ganusauskienė 2019), Panevėžio (Urbonas 2014), Kuršėnų (Ragauskienė 2017), Kėdainių (Švedienė 2019; Tamašauskas 2020, 2021, 2022) ir kt. (pokalbius apie skyrių veiklą žr., pavyzdžiui, Urnėžiūtė 2009, 2011).

Klaipėdos skyrius, nuo pat įkūrimo vadovaujamas A. Drukteinio, ėmėsi rengti pasakininkų konkursą *Vieną kartą...* (nuo 1997), mokslinę praktinę konferenciją *Kalbos praktikos problemos* (nuo 1994, nuo 2003 kas antri metai) ir leisti jos pranešimų rinkinius (nuo 1996), mokinių ir studentų mokslinę praktinę konferenciją *Gimtosios kalbos upės ir upeliai* (nuo 2015).

Panevėžio skyrius, vadovaujamas Eugenijaus Urbono (1935–2019), vėliau Birutės Goberienės, pasiekė savo tikslą pastatyti Panevėžyje paminklą Juozui Balčikonui (skulpt. Algimantas Vytėnas) ir kopyltstulpį jo gimtuosiuose Ėriškiuose (aut. Bronius Draskinis), įtvirtino kasmetinę J. Balčikonio savaitės tradiciją, rinko tarnių duomenis Lietuvoje ir Lenkijoje, įsteigė Petro Būtėno premiją ir rūpinosi jos organizaciniais reikalais, išleido leidinių: „Panevėžio krašto mįslės ir skaičiuotės“ (1995), „Toj šaly, kur krito gilės. Humanitarų konferencijos medžiaga“ (1996), „Panevėžio krašto kalbininkai“ (2000), dvitomį „Iš Panevėžio krašto tautosakos“ (2003, 2005).

Šiaulių skyrius (jam vadovavo Juozas Pabrėža, G. Kačiuškienė, Janina Švambarytė-Valužienė, nuo 1999 m. – Algirdas Malakauskas) surengė penkias konferencijas *Jono Jablonskio diena Šiauliuose* (1990–2010), buvo vienas iš konferencijos *Gimtoji kalba mokykloje* (2012–2022) organizatorių, kartu su Šiaulių aukštąja mokykla leido tęstinį leidinį „Kalbos aktualijos“ (1993–2014), surengė rašinių konkursų, viktorinų, net 25 metus (1992–2016) rengė Motinos dienai skirtą diktanto konkursą.

Kalbos patarimų sklaida regiono spaudoje garsėjo Raseinių skyrius, vadovaujamas Petro Baužio (1931–2022), kraštiečių kalbininkų susitikimais – Jurbarko skyrius, vadovaujamas Aldonos Pauliukaitienės, komandine lietuvių kalbos olimpiada, skirta Andriaus Ašmanto atminimui, – Rietavo skyrius, vadovaujamas Jūratės Budginienės. Ryšių su savo krašto kultūrininkais ir visuomenininkais atrado atkurtas Kelmės skyrius, vadovaujamas Almos Paulauskienės. Originaliomis veiklos formomis išsiskyrė naujai įsikūrę skyriai: tai Kuršėnų skyriaus (pirmininkė Vida Ragauskienė) pažintiniai dviračių žygiai, Kėdainių

Mikalojaus Daukšos skyriaus (pirmininkė Rūta Švedienė) įdomiausių vietovardžių rinkimai, Kalbos tvarkytojų skyriaus (pirmininkė Daiva Beliokaitė) tinklalaidės.

Informaciniai pranešimai, pokalbiai ar pasakojimai apie LKD skyrių renginius padėjo įvairiose Lietuvos vietose įsikūrusių skyrių nariams sužinoti vieniems apie kitų veiklą ir patiems ieškoti naujų idėjų, dalytis mintimis apie LKD veiklos ir apskritai visuomeninės veiklos prasmę ir tikslus.

LKD ryšių su kitomis visuomeninėmis organizacijomis atspindžiai

Atkurtosios nepriklausomybės pradžioje GK daug dėmesio skirta visuomeninėms kalbos komisijoms. Svarbiausia jų funkcija buvo viešosios kalbos priežiūra. Vienur šios komisijos tapo besikuriančių LKD skyrių pagrindu, kitur įsikūrę LKD skyriai telkė savas visuomenines komisijas.

1990 m. pabaigoje savivaldybėse dirbo 21 etatinis kalbos tvarkytojas (tada jie buvo vadinami kalbininkais) ir 53 visuomeninės kalbos komisijos. Pamažu kalbos tvarkytojų daugėjo. Štai 1993 m. jie jau dirbo 36 savivaldybėse. Šiuo metu [1997 m. – R. U.] 56 miestų ir rajonų savivaldybėse yra įsteigti 47 kalbos tvarkytojų etatai (Dambrauskas 1997, 23).

Kalbos priežiūrą perėmus savivaldybių kalbos tvarkytojams, visuomeninės komisijos nunyko (plačiau apie komisijas žr., pavyzdžiui, GK 1994 4–5 45–46; GK 1996 3 26–29; GK 1996 9 31–32; apie Klaipėdos visuomeninę kalbos komisiją žr. Kantautas 1997, Drukteinis 1997, Dodienė 1997, Velička 1997; apie Mažeikių visuomeninę kalbos komisiją žr. Ruginienė 2005, 18).

LKD nuo pat atsikūrimo ieškojo ryšių su mokykla. Vienas iš atkurtosios LKD tikslų, įrašytų įstatuose, buvo

Rūpintis, kad visų tipų lietuviškose mokyklose visi dalykai būtų dėstomi taisyklinga ir patrauklia bendrine kalba, kad gimtosios kalbos ugdymas būtų laikomas svarbiausia tautinės mokyklos priederme ir apimtų visas švietimo grandis (nuo darželių iki aukštųjų mokyklų) (Įstatai 1990).

1993 m. gegužės 29 d. įvyko atkuriamasis Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos (toliau – LKLMS) suvažiavimas (pokalbį su jos pirmininku Zenonu Lapinsku žr. Lapinskas 1993). LKLMS buvo įkurta 1935 m., veikė iki 1940 m. (Matulaitienė 1993). Į atkurtosios LKLMS įstatus įtrauktas punktas apie bendradarbiavimą su LKD:

2.3.7. Bendradarbiauti su Lietuvos ir kitų šalių mokytojų sąjungomis, asociacijomis, organizuoti bendrus renginius su Lietuvių kalbos draugija, kitomis lietuvių kalbos labai dirbančiomis įstaigomis ir organizacijomis (<https://lklms.lt/apie-mus/sajungos-istatai/>).

GK kronikoje, remiantis pedagogų spaudos, pirmiausia „Gimtojo žodžio“, „Dialogo“, publikacijomis, būdavo informuojama apie LKLMS veiklą. Buvo ir bendrų renginių. 1993 m. lapkričio 13 d. LKD tarybos posėdyje su LKLMS vadovais kalbėtasi apie bendra-

darbiavimo būdus ir formas (GK 1994 2 24). 1994 m. kovo 26 d. LKLMS Vilniaus skyriaus ir „Gimtojo žodžio“ redakcijos surengtame seminare *Lietuvių kalba reformuojamoje mokykloje: kliūtys ir viltys* pranešimus skaitė LKD valdybos nariai Z. Pocius ir A. Pupkis. Kovo 23 d. bendrame abiejų organizacijų valdybų pasitarime nagrinėti 1994 m. lietuvių kalbos egzamino bilietai. GK išsamiai aprašyta 2002 m. gegužės 10 d. LKI ir LKLMS surengta diskusija *Lietuvos raštingumas: krizė ar neišvengiamybė?*, kviesta diskutuoti dėl raštingumo sampratos (Urnėžiūtė 2002).

Šiaulių aukštosios mokyklos iniciatyva mėginta vienyti lituanistikai ir mokyklai skirtų periodinių leidinių leidėjus. 1995 m. kovo 5 d. įvyko bendras trijų šios aukštosios mokyklos katedrų (Lietuvių kalbos, Lietuvių literatūros ir Lietuvių kalbos mokymo) posėdis – susitikimas su „Dialogo“, GK, „Gimtojo žodžio“, „Kalbotyros“ ir „Mokyklos“ redakcijų darbuotojais.

Tačiau LKLMS veikla patraukė dalį LKD narių mokytojų. Dar 1994 m. rugsėjo 24 d. tarybos posėdyje A. Rosinas atkreipė dėmesį į tai, kad

Menkai dirba Vilniaus ir Kauno skyriai, iš Vilniaus rajono, Marijampolės, Trakų skyrių gauti pranešimai, kad LKD veikla nutrūkusi, mat skyrių vadovai ir aktyvesni nariai perėję į Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungą (GK 1994 11 21).

LKD buvo iškėlusį mintį, kad mokytojų veikla draugijoje galėtų būti vertinama pedagogų atestacijos balais (GK 1997 5 32), tačiau kaip sekėsi šią idėją įgyvendinti, nepavyko aptikti informacijos.

Bendradarbiavimas su LKLMS pamažu blėso. Sąjunga daug jėgų skyrė mokyklinių lituanistikos programų kaitai, dėstymo metodikos naujovėms, egzaminų organizavimo ir vertinimo problemoms. Bendradarbiavimo pradžioje įsivaizduotai platesnei veiklai abi organizacijos neberado jėgų ir laiko. LKD IV suvažiavime A. Pupkis konstatavo:

<...> jokių ryšių nėra su Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjunga. „Mes nieiškome jų, o jie nieiško mūsų“ <...> (Rudzevičius 2004, 22).

Kurį laiką neturėjus glaudesnių ryšių su jokia mokytojų lituanistų organizacija, 2017 m. pasirašyta LKD ir *Lituanistų sambūrio* bendradarbiavimo sutartis. Su *Lituanistų sambūriu* ir LLTI pradėtas rengti kūrybinių darbų konkursas *Lietuviškos istorijos: pasakojimai apie kalbą* (nuo 2021).

GK taip pat domėtasi visuomeninėmis organizacijomis, kurių veikla, greta kitų sričių, aprėpė ir kalbos bei kalbos politikos klausimus: *Vilnijos* draugija, Rytų Lietuvos mokytojų sąjunga, Lietuvos kompiuterininkų sąjunga ir kt. Rašyta apie kalbinius Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos, IBBY Lietuvos skyriaus, Lietuvos kalbos pedagogų asociacijos, Klasikų asociacijos, Lietuvos kompiuterininkų sąjungos, Maironiečių draugijos, įvairių kraštiečių draugijų ir kitų organizacijų veiklos aspektus.

Išvados

GK puslapiuose 1990–2022 m. minėtos įvairios visuomeninės organizacijos, visą savo veiklą ar kai kuriuos jos aspektus siejusios su kalba bei kalbos politika. Publikacijų visuma atskleidžia šių organizacijų pastangas įsitraukti į Lietuvos kalbinį gyvenimą ir jį veikti, kurti savas kalbos renginių tradicijas ir jas tobulinti.

Daugiausia vietos GK 1990–2022 m. skirta LKD – visuomeninei organizacijai, susijusiai su GK organizaciniais ir dalykiniais ryšiais. GK kronikos informacija, straipsniai, pokalbiai, apžvalgos, įvairūs dokumentai atskleidžia, kad atkurtoji LKD, savo veiklos pradžioje galėjusi remtis tarpukariu veikusios LKD ir 1968–1988 m. kalbos sąjūdžio partitimi, tuo pasinaudojo prisidedama prie valstybinės kalbos priežiūros sistemos kūrimo. Pirmojo atkurtosios nepriklausomybės dešimtmečio viduryje susiklosčius valstybinės kalbos priežiūros sistemai, visuomeninės LKD veiklos sritys bei funkcijos pasikeitė ir ji ėmė ieškoti naujų veiklos formų ir jos sklaidos būdų. Laikotarpio pradžioje daugiausia dėmesio skyrusi kalbos taisyklingumui ir jo priežiūrai, ilgainiui LKD ėmė vis labiau orientuotis į kalbinį visuomenės švietimą, kalbos populiarinimą, sutelkė dėmesį į pažintinius lavinamuosius renginius, ugdančius bendrąjį kalbinį ir kultūrinį išprusimą, stiprinančius patriotines nuostatas.

Literatūra

- Augustaitis, Jonas. 1989. Kalbos ir literatūros dienos. *Mūsų kalba* 2, 9–12.
- Balkevičius, Jonas. 1993. Lietuvių kalbos sąjūdžio pradžia. *Gimtoji kalba* 2, 28–31.
- Balkevičius, Jonas. 1995. Lituanistiniai pirmadieniai. *Gimtoji kalba* 6, 25–28.
- Biekštaitė, Lina, Rita Urnėžiūtė. 2010. Lietuvių kalbos draugijoje. *Gimtoji kalba* 2, 30–31.
- Čižikienė, Nijolė. 1986. Iš Lietuvių kalbos draugijos ir „Gimtosios kalbos“ veiklos. *Mūsų kalba* 2, 15–20.
- Dambrauskas, Arūnas. 1997. Prasidėjo kalbos tvarkytojų atestavimas. *Gimtoji kalba* 2, 23–26.
- Dodienė, Ona Kristina. 1997. Darbų dar daug. *Gimtoji kalba* 6, 18–19.
- Drukteinis, Albinas. 1997. Siekiant taisyklingos kalbos. *Gimtoji kalba* 6, 17–18.
- Įstatai 1990. Lietuvių kalbos draugijos įstatai. *Gimtoji kalba* 2, 8–31.
- Įstatai 2022. Lietuvių kalbos draugijos įstatai. *Gimtoji kalba* 10, 28–31.
- Kačiuškienė, Genovaitė. 2020. Žvelgiant į trejus Lietuvių kalbos draugijos veiklos metus. *Gimtoji kalba* 10, 14–20.
- Kantautas, Jonas. 1997. Vienas lauke – ne karys. *Gimtoji kalba* 6, 16–17.
- Kazlauskaitė, Rūta. 2008. Lietuvių kalbos draugijos VIII suvažiavimas. *Gimtoji kalba* 3, 22–25.
- Klimavičius, Jonas. 2007. Ar tarimasis – tai atskirosios nuomonės? *Gimtoji kalba* 3, 16–19.
- Kreipimasis 1988. Kreipimasis į Lietuvos visuomenę ir jos vadovus. *Mūsų kalba* 1, 24–26.
- Kruopienė, Irena, Genovaitė Kačiuškienė. 2008. Ilgųjų ir trumpųjų balsių realizavimas sakytinės žiniasklaidos kalboje. *Žmogus ir žodis* 1, 38–42.
- [Lapinskas, Zenonas.] 1993. „...plati dirva kiekvienam, kas dirbti norės...“ (kalb. Rita Urnėžiūtė). *Gimtoji kalba* 9, 24–26.
- Laurinaitis, Jonas Martynas. 1935. Lietuvių kalbos draugiją pasitinkant. *Gimtoji kalba* 1–2, 23–24.
- Matulaitienė, Stasė. 1993. Pluoštelis Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos istorijos. *Gimtoji kalba* 9, 26–30.

- Miliūnaitė, Rita. 1991. Amerikos lietuvių „Gimtoji kalba“. *Gimtoji kalba* 4, 6–11.
- Nevinskaitė, Laima, Giedrius Tamaševičius. 2019. Ar preskriptyvizmas veikia? Taisomi žodžiai Lietuvos radijo ir TV eteryje 1960–2010. *Taikomoji kalbotyra* 13, 1–118.
- Pauliukaitienė, Aldona. 1996. Graži šventė. *Gimtoji kalba* 8, 24–25.
- Pupkis, Aldonas. 1989. Lietuvių kalbos draugijos kronika. Draugijos tarybos posėdis. *Mūsų kalba* 5, 59–60.
- Pupkis, Aldonas. 1995a. Lietuvių kalbos draugija per šešis dešimtmečius (1). *Gimtoji kalba* 2, 1–6.
- Pupkis, Aldonas. 1995b. Lietuvių kalbos draugija per šešis dešimtmečius (2). *Gimtoji kalba* 3, 5–13.
- Pupkis, Aldonas. 1995c. Lietuvių kalbos draugija per šešis dešimtmečius (3). *Gimtoji kalba* 4, 5–10.
- Pupkis, Aldonas. 2005. Lietuvių kalbos draugija: žingsniai ir darbai. *Bendrinės kalbos norminimas ir var-tojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 11–18.
- Pupkis, Aldonas. 2006a. Ką parodė Kalbos švaros dienos? *Gimtoji kalba* 5, 3–8.
- Pupkis, Aldonas. 2006b. Ką parodė Kalbos švaros dienos? *Gimtoji kalba* 6, 3–11.
- Pupkis, Aldonas. 2006c. Ką parodė Kalbos švaros dienos? *Gimtoji kalba* 7, 3–11.
- Pupkis, Aldonas. 2007. 2007 metų Kalbos švaros dienos. *Gimtoji kalba* 11, 3–11.
- Pupkis, Aldonas. 2009. „Nesijauskim maži“ (kalb. Rita Urnėžiūtė). *Gimtoji kalba* 1, 21–26.
- Pupkis, Aldonas. 2010a. Lietuvių kalbos draugija per šešis dešimtmečius. *Kalbos normintojai ir puoselėtojai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 166–187.
- Pupkis, Aldonas. 2010b. Lietuvių kalbos draugija: žingsniai ir darbai. *Kalbos normintojai ir puoselėtojai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 188–200.
- Pupkis, Aldonas. 2016. *Lietuvių kalbos sąjūdis 1968–1988 m.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Račickaja, Veslava. 2014. Dar kartą apie Dieveniškių pravardes. *Gimtoji kalba* 5, 3–7.
- Ragauskienė, Vida. 2017. Keliavome gimtosios kalbos keliu. *Gimtoji kalba* 2, 17–18.
- Rimkutė-Ganusauskienė, Aušra. 2019. LKD Jurbarko skyrius pradėjo trečiąją veiklos dešimtmetį. *Gimtoji kalba* 3, 23–26.
- [Rosinas, Albertas.] 1992. Valdybos pirmininko prof. Alberto Rosino pranešimas. *Gimtoji kalba* 7, 23–29.
- Rudzevičius, Povilas. 2004. Ar reikia Lietuvių kalbos draugijos? *Gimtoji kalba* 10, 22–23.
- Ruginienė, Irena. 2005. Savivaldybės kalbos tvarkytojas: vienas lauke? *Gimtoji kalba* 12, 17–19.
- Slušinskaitė, Marytė. 2006. Lietuvių kalbos draugijoje. *Gimtoji kalba* 3, 26–29.
- [Stundžia, Bonifacas.] 2009. *Kalbotyra kaip amžinas dialogas* (kalb. Daiva Sinkevičiūtė, Rita Urnėžiūtė). *Gimtoji kalba* 4, 18–26.
- Švedienė, Rūta. 2019. Neįprasta konferencija Česlovo Milošo gimtinėje: ekskursija, pranešimai, protų mūšis. *Gimtoji kalba* 9, 15–20.
- Tamašauskas, Rytas. 2020. Gražiausi Kėdainių krašto upių vardai. *Gimtoji kalba* 10, 24–27.
- Tamašauskas, Rytas. 2021. Ežerų – gyvųjų ir prazuvelių – vardų pėdsakais. *Gimtoji kalba* 12, 10–15.
- Tamašauskas, Rytas [par.]. 2022. Gražiausiu Kėdainių krašto miško vardu išrinktas *Ilgatrakis*. *Gimtoji kalba* 10, 9–14.
- Urbonas, Eugenijus. 2014. Lietuvių kalbos draugijai – 25. *Gimtoji kalba* 3, 22–24.
- Urnėžiūtė, Rita. 1997. Po trečiojo Lietuvių kalbos draugijos suvažiavimo. *Gimtoji kalba* 2, 26–28.
- Urnėžiūtė, Rita [par.]. 2002. Lietuvos raštingumas: nerimas ir viltys. *Gimtoji kalba* 6, 19–25.
- Urnėžiūtė, Rita. 2005. Žingsniai ir darbai 70-mečio sulaukus. *Gimtoji kalba* 4, 14–16.
- Urnėžiūtė, Rita. 2007. Ką parodė Kalbos švaros dienos: laikraščių kalba (1). *Gimtoji kalba* 12, 6–13.
- Urnėžiūtė, Rita. 2008. Ką parodė Kalbos švaros dienos: laikraščių kalba (2). *Gimtoji kalba* 1, 8–18.
- Urnėžiūtė, Rita. 2009 [par.]. Lietuvių kalbos draugijos vardas turėtų skambėti garsiau ir plačiau. *Gimtoji kalba* 12, 17–26.
- Urnėžiūtė, Rita. 2011 [par.]. Kad draugija atjaunėtų! *Gimtoji kalba* 12, 16–22.
- Urnėžiūtė, Rita. 2012. Lietuvių kalbos draugija per ketverius metus. *Gimtoji kalba* 2, 22–25.
- Urnėžiūtė, Rita. 2018. Kodėl reikėjo nuvažiuoti į Tytuvėnus? *Gimtoji kalba* 10, 15–19.
- Vaicekuskienė, Loreta. 2011. „Oficialioji lietuvių kalba yra negyva kalba“. Žurnalistai apie bendrinę kalbą televizijoje ir radijuje. *Darbai ir dienos* 55, 191–207.

Vaicekauskienė, Loreta. 2016. Dabartinės lietuvių kalbos inžinerijos karkasas. *Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios istorija*. Loreta Vaicekauskienė, Nerijus Šepetys, sud. Vilnius: Naujasis Židinys–Aidai. 245–310.

Velička, Alfonsas. 1997. Valstybinė kalba ir laivynai. *Gimtoji kalba* 6, 19–20.

Vilkys, Aloyzas. 1991. Mokykla pripažįsta draugiją. *Gimtoji kalba* 6, 19–20.

Sutrumpinimai

GK – „Gimtoji kalba“

LKD – Lietuvių kalbos draugija

LKLMS – Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjunga

LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

MELC – Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras

MELI – Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas

MK – „Mūsų kalba“

VLKK – Valstybinė lietuvių kalbos komisija

VKI – Valstybinė kalbos inspekcija

VPB – Valstybinis patentų biuras